

INFLUENȚA TENDINȚELOR ECLETICE IN MODELAREA UNUI SPATIU URBAN- CENTRUL ISTORIC AL TIMIȘOAREI

Liliana Roșiu

Caracteristicile fondului construit al unui oraș constituie una din sursele de informație asupra evoluției societății, care își fixează propriul loc într-un cadru pe care îl modelează conform necesităților sale. Prefacerile de structură ale societății se înscriu în forme specifice în înfățișarea orașelor, cărora le dirijează dinamica.

Astfel, dezvoltarea economică din secolul al XIX-lea, ca fenomen general, se reflectă în creșterea însemnătății orașelor și în accelerarea ritmului de construire, în special în a doua jumătate a secolului.

Pentru Timișoara, mutațiile însemnate din sfera economică, exprimată de trecerea de la producția manufacturieră la întreprinderea industrială bazată pe mașina cu abur, duc între 1857-1869 la apariția primelor mari construcții industriale (Fabrica de gaz aerian, Fabrica de spirt, Moara Mare, Fabrica de tutun), ajungându-se ca numărul lor să se ridice la 60 la începutul secolului al XX-lea (1). Timișoara devine și un punct comercial de bază pentru o gamă largă de produse din zonă, numai volumul de cereale vândute prin orașe ajungând la 70% din producția Banatului (2).

Dezvoltarea rapidă a forțelor de producție duce la concentrarea capitalului financiar și la modificări în structura relațiilor de schimb. Noile realități social-economice impun apariția capitalului financiar și forme instituționale noi pentru manevrarea sa. Prima asociație financiară apare în Timișoara în anul 1845 sub forma "Societății Timișorene de Păstrare" (3), cunoscută apoi ca "Prima Casă de Păstrare".

Dezvoltarea economică se reflectă și în modul de aplicare rapidă în echiparea urbană a noutăților tehnicii (4), precum telegraful (1854), telefonul (1881), iluminatul public cu gaz (1857), mai târziu înlocuit cu cel electric (1884). Aceste transformări se înscriu în fizionomia organismului urban care iese din tiparele barocului și neoclasicului, ce conferă unitar arhitecturii urbane din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Acest proces începe după asediul Timișoarei din 1849, când se ridică necesitatea unor lucrări rapide de reparații și reconstrucții, care se realizează cu simplificarea formelor și detaliilor. Fizionomia urbană este marcată acum și de

construcțiile noi, care sînt fie administrative de mari proporții, odată cu transformarea orașului în capitală a unei provincii autonome, fie bancare, solicitate de funcțiile economice noi, pentru care se răspunde cu programe de arhitectură noi.

Asupra fondului construit această perioadă își pune amprenta printr-o serie de căutări ale unei forme proprii de exprimare în care domină tendințele eclecticice, la început fără să depășească limitele istorismului.

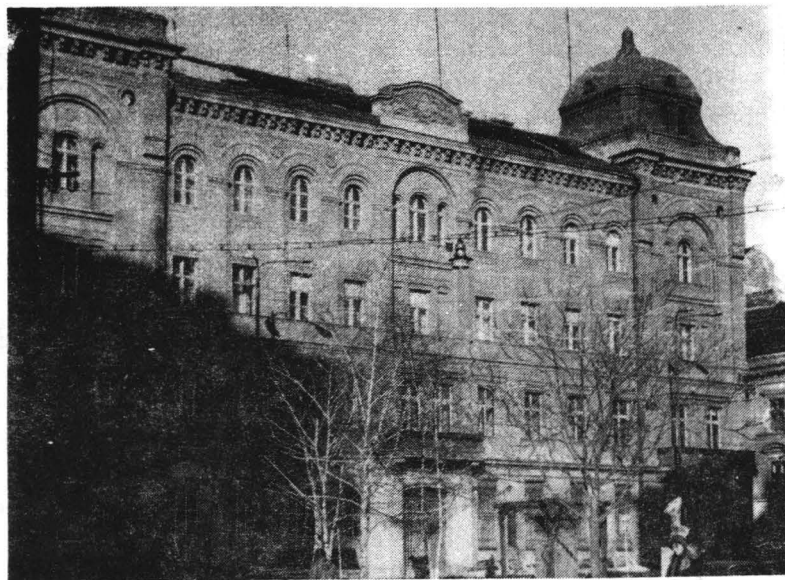
Două clădiri ridicate în deceniul al VI-lea al secolului trecut, "Palatul Dicasterial" și "Prima casă de Păstrare", vor deveni elemente de referință pentru evoluția tendințelor eclecticice care domină a doua jumătate a secolului al XIX-lea în arhitectura orașului (1,2).

"Palatul Dicasterial" ridicat între 1855-1860, construcție uriașă prin volum, structurată în jurul a trei curți interioare, trădează încercarea de exprimare în arhitectură a unor realități social-economice noi, care anunță orașul epocii moderne, chiar dacă sursa de inspirație este un cunoscut monument al Renașterii italiene, palatul Medici din Florența.

Palatul Dicasterial

Folosind în limbajul formal structurarea fațadelor în registre orizontale cu ritmare doar prin șirul ferestrelor în parte duble, motivul bosajului, consolele dese ce marchează porțiuni din cornișă, sau o intenție de ornament în colonetele ce flanchează ferestrele de la etajul întâi, clădirea "Palatului dicasterial" trădează grija pentru respectarea "purității stilistice", constituindu-se într-un exponent al istorismului în arhitectura timișoreană. În același timp

Prima casă de Păstrare

construcția răspunde și mentalității epocii, care dorea ca orașul să ofere "o imagine reală a unui bogat municipiu"(5), motiv pentru care mobilele sale importante trebuie să impună. Aceasta se realizează în primul rând prin asigurarea caracterului monumental, chiar dacă în cazul "Palatului dicasterial" acesta este urmarit în absența preocupărilor de integrare în țesutul urban constituit și cu ieșirea din scara acestuia.

Caracterul reprezentativ este imprimat și "Primei Case de Păstrare", ce se ridică între 1855-1857 (6) și unde se recurge la o construcție masivă cu parter și trei etaje, care impune prin monumentalitate și echilibru. De plan dreptunghiular, cu o curte interioară de dimensiuni reduse, volumul prezintă patru fațade liber compuse după axele de simetrie, cu zona centrală și de colț marcate în ușor rezalit și ultimile două nivele unificate prin pilaștrii simpli, ce prelungesc arcadele mari de sub modilionii cornișei.

Dozarea riguroasă a ornamentului face ca acesta să apară doar sub forma unor structuri în pătrate fine și a unor mici console la nivelul ferestrelor, sau a unor rozete ce punctează zona dintre arcadele mari de la ultimul nivel.

Preocuparea pentru exprimarea caracterului reprezentativ se face remarcată atât prin compoziție sau acuratețea detaliului exterior, cât și prin tratarea interiorului, unde se recurge la holul placat masiv cu piatră naturală și artificială, sau la vitroul cu fațete geometrice.

Predilecția pe care eclectismul Timișorean o va manifesta pentru împrumutul de elemente specifice renașterii italiene se face simțită mai ales în

perioada de început, când acesta evoluează pe o direcție istorizantă, pentru ca spre sfârșitul secolului să predominie influența neobarocului de factura austriacă, iar în ultimele materializări ale curentului, de la începutul secolului al XX-lea, să se recurgă la suprapunerea domeniilor de inspirație.

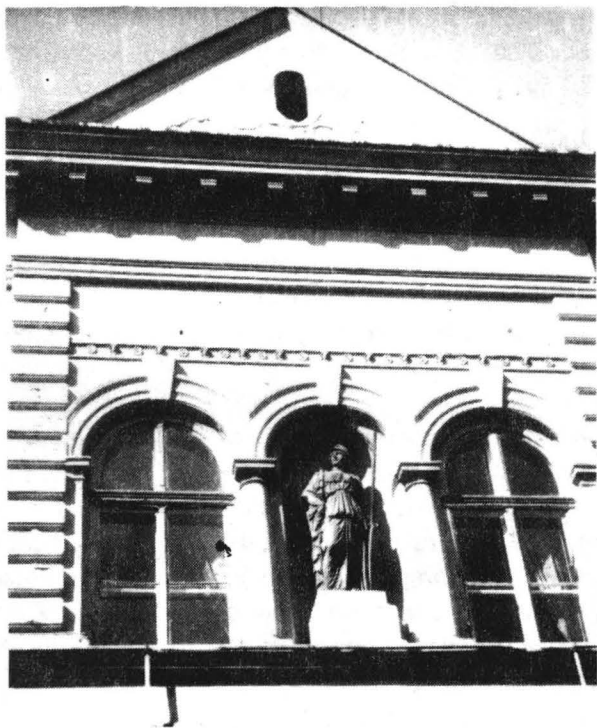
Pentru societatea bancară înființată în 1869 sub forma "Casei de Economii a Timișului", (7) ulterior cunoscută ca "Bancă Agrară" se ridică în locul construcției parter cu etaj a corpului de gardă principal al cetății (8), un volum monumental renașcentistă cu parterul puternic marcat de motivul bosajului și fațade structurate în registre orizontale, cu goluri subliniate de coronamente bine reliefate.

Ridicată pe latura estică a Pieței Libertății, spațiul urban dominat de clădiri militare și administrative parter cu unul sau două nivele, în care doar colțul nord-vestic este accentuat de volumul mai înalt al bisericii fostului complex al franciscanilor, această construcție bancară modifică sensibil centrul de interes și caracterul pieței. Ca prin implant al unor noi manifestări social-economice, care încarcă ambientul cu alte semnificații clădirea Băncii Agrare începe să impună fosta piață "a Paradei" în conștiința orașului cu o nouă funcțiune și să modeleze gustul epocii spre noi forme (fig.3.).

Piața Libertății după construirea Băncii Agrare

Dacă primele manifestări ale tendințelor eclecticice în arhitectura timișoreană a secolului al XIX-lea apar la clădiri administrative sau bancare,

Detaliu de fațadă la clădirea vechiului muzeu

Decorație pe fațada teatrului

acestea ajung în scurt timp să constituie limbajul de bază, pentru majoritatea construcțiilor reprezentative ridicate în această perioadă. În timp ce la Școala Reală Superioară, construită între 1876-1878 în locul fostei Primării rasciene, se recurge la structurarea fațadelor într-o formulă foarte apropiată de cea a "Palatului Dicasterial", sau la clădirea vechiului muzeu, ridicată între 1886-1891, sînt folosite doar cîteva motive din repertoriul renașcentist, cum ar fi cel al bosajului, redanul, ferestre cu arc în plin centru, nișe cu statuie, la clădirea teatrului, realizată între 1872-1875, limbajul formal se amplifică la o multitudine de elemente, fără a depăși însă domeniul de inspirație renașcentist (fig.4,5).

Deși numărul construcțiilor reprezentative rămîne în secolul al XIX-lea relativ restrîns, influența lor în dezvoltarea arhitecturală a orașului se face simțită nu numai prin dominare volumetrică ci și prin elementele stilistice pe care le împrumută o serie de imobile de raport din centrul orașului. Astfel apar modificări sub aspect volumetric și de plastică a fațadelor la ansambluri de clădiri de pe străzile Ceahlău, Engels, sau Alba Iulia, cărora elementele de factură renașcentistă, la care se recurge ca domeniul principal de inspirație, le conferă un anume tip de unitate.

Arhitectura de factură eclectică pe strada Ceahlău

Folosind la început cu moderație ornamentul, eclectismul timișorean evoluează timp de o jumătate de secol spre o "arhitectură de fațadă", în care se înregistrează preocuparea pentru echilibru și delimitarea domeniului de inspirație.

În afara renașterii italiene, germane sau franceze, se face simțită și influența neobarocului de factură austriacă, întîlnit în structurile bogate ce îmbracă fațadele.

Pe străzile Alecsandri sau Ceahlău apar astfel de inserții specifice sfîrșitului secolului, cu fațade dominate de ritmuri de ferestre cu ancadramente în motive vegetale și coronamente cu volute și medalion (fig.6,7).

Preferința pentru formele eclectice de factură neobarocă se păstrează și în arhitectura începutului secolului al XX-lea, în condițiile afirmării noilor tendințe stilistice.

Astfel pentru "Banca de Stat" ridicată în 1904 (9), în partea estică al nucleului istoric al orașului, se recurge la o compoziție încărcată cu preluări de elemente predominant baroce. De plan dreptunghiular, cu o puternică reliefare a zonelor de colț, volumul cu parter înalt și un etaj devine monumental prin tratarea plastică. Astfel fațada principală este marcată, de șase coloane angajate ce urcă pînă la nivelul cornișei cu modilioni, în timp ce colțurile sînt accentuate de pinioane ample cu o bogată decorație în structură. Ferestrele supradimensionate sînt subliniate de baluștri și ghirlande cu fructe, care se găsesc în frize între etaje și parter.

Detaliu de fațadă pe strada Ceahlău

Construcția cu un vădit exces decorativ sugerează monumentalitate prin structurarea fațadelor și prin dimensionarea vădit mărită a detaliului.

Pentru spațiul urban din imediata vecinătate a nucleului istoric al orașului, volumul are semnificația unui element de expansiune a orașului modern, ce urmează să se extindă spre est prin depășirea perimetrului fortificațiilor, care se demolează la începutul secolului.

Dacă această construcție se constituie în element modelator pentru un nou spațiu urban, intervențiile eclecticice în spații gata conturate, pot influența ambianța acestora pînă la adevărate modificări de structură.

Astfel, în Piața Unirii transformările unor fațade, cu adaos la elemente eclecticice de pe latura nordică, se realizează cu păstrarea scării ansamblului și fără alternarea caracterului dominant al acestui spațiu urban, în timp ce în Piața Libertății, imobilul ce înlocuiește biserica barocă din colțul nord-vestic, demolat în anul 1911 (10), intervine cu o modificare majoră în structura și ambianța unui spațiu bine conturat.

Noua clădire în care funcționează "Banca de Credit" preia colțul printr-un volum parter cu trei etaje și-l accentuează cu pilaștrii, turn circular supraînălțat, balcoane continue și atic ornat cu amfore. Această acuzare a colțului printr-un volum cu valoare dominantă, ce neglijează vecinătățile și scara spațiului urban, modifică sensibil perceperea unitară a pieței, în care intențiile compoziționale originale au suferit o primă perturbare mai importantă prin ridicarea Băncii Agrare (fig.8).

Colțul nord-vestic al Pieței Libertății.

Prin decorația fină în structura plată și acoperișul foarte înalt cu tăietura largă, ce sugerează un pinion poligonal, această clădire se apropie mult de complexul de imobile de pe latura vestică a B-dului 30 Decembrie, realizat ca front unitar în primul deceniu al secolului al XX-lea, și unde influențele stilistice oscilează între eclecticism și secesion.

Deși începutul de secol manifestă predilecție pentru "arhitectura 1900", tendințele eclecticice persistă, un exemplu oarecum singular prin preocuparea pentru reducerea la minim a ornamentului aparținând la clădirea "Timișana", ridicată în anul 1911(11), ce prefigurează tendințele moderne în arhitectură (fig.9).

Front pe Bulevardul 23 August, cu clădirea Băncii

Evitând excesul decorativ spre care se îndreaptă ultimele materializări ale curentului, construcția este realizată ca volum compact de colț, cu trei etaje și curte interioară de mici dimensiuni. Acest imobil bancar prezintă fațade ritmate de pilaștrii simpli canelați, de inspirație dorică, parterul placat cu piatră artificială și un acces modest flancat pe două coloane canelate, în timp ce decorația se reduce la simplitatea unor pătrate pe parapetii ferestrelor.

Indiferent de poziția pe care arhitecții epocii o au față de ornament, în arhitectura "de fațadă" specifică începutului de secol există o preocupare unanimă pentru caracterul monumental. Chiar dacă aceasta strivește ambianța unui spațiu urban, se acordă prioritate exprimării prosperității economice, în detrimentul unor atribute mai subtile ale mediului construit.

Acesta este și cazul clădirii ridicată pe latura estică a Pieței Vasile Roaită, în locul bisericii și clădirii Seminarului, ce dispar în anul 1913, (12) (fig. 10).

Prin amplasarea "Palatului Bănățean" al "Băncii Timișoarei" se modifică specificul vechiului spațiu urban, ce își pierde caracterul aerat, dinamic și deschis spre circulația către zona Fabric, devenind greoi și dominat de fronturi prea masive pentru dimensiunile pieței.

"Palatul Bănățean", imagine din perioada interbelică

Volumul impozant cu parter și patru nivele, compus după un plan trapezoidal, prezintă fațade libere structurate pe orizontală printr-o balustradă deasupra primului etaj și pe verticală, prin coloane angajate asemănătoare ca motiv de inspirație clădirii "Timișana" în registrul inferior iar în cel superior prin lezene, ce preiau arcadele mari de la ultimul nivel.

Se înregistrează mai ales prin tratarea părții superioare, tendința de dialog formal cu "Prima Casă de Păstrare" de pe latura opusă a pieței, care pune față în față două construcții între care se întinde pentru oraș jumătate de secol de experiență eclectică și care sub aspectul valorii arhitecturale înclină în favoarea perioadei de început.

În ciuda multitudinii de forme prin care tendințele eclectice sînt implantate în țesutul urban al nucleului istoric al Timișoarei, prin cîteva atribute comune își pun amprenta asupra specificului acestuia.

Astfel, prin volumetria cu tendințe spre monumentalitate, se ajunge la creșterea regimului de înălțare în zona centrală a cartierului Cetate de la parter cu două etaje la parter cu trei și patru nivele.

La început prezente doar la marile construcții publice, elementele eclectice sînt adaptate rapid la clădiri cu funcționalitate diversă, mai ales de locuințe în varianta imobilului cu raport, unde acționează în remodelarea fronturilor stradale. Răspîndindu-se cu repeziciune la scara întregului nucleu istoric, acest curent aduce o diversitate arhitecturală a zonei vechi.

La scara spațiului urban perioada electismului intervine cu modificări ambientale, care implică o serie de relații noi ale individului cu mediul construit și semnificații.

Deși neglijați sau controversați, mesagerii arhitecturii eclectice constituie un factor ce contribuie la definirea personalității unui spațiu urban, de aici derivînd și necesitatea cunoașterii și asimilării lor de către orașul contemporan, pentru care există preocupări de a găsi noi dimensiuni, care să ducă la ridicarea calității mediului ambiant.

NOTE:

1. *George Bleier*, *Timișoara-monografie artistică și arhitecturală*, mss 8230, aflat la Muzeul Banatului, p.85.

2. *Ibidem*

3. *Borovszky Samu*, *Temesvar, az orszagos monografia szerkeszto bizottsaganak felugyelete alatt es a Temesvari helyi munkatarsak kozremukodesevel*, Budapesta, 1911, p.283.

4. *Nicolae Ilieșu*, *Timișoara, monografie istorică, Timișoara 1943*, p.100.

5. *Jaques Klein*, *Zur Restaurierung des Komitatshauses am Losonczy Platz*, în *Temesvarer Zeitung*, nr.291, 20 decembrie 1885, p.5.

6. *Borovszky Samu*, op. cit., p.106.

7. *Idem*, p.283.

8. *Josef Geml*, *Alt Temesvar im letzten Halbjahrhundert 1870-1920*, *Timișoara*, 1927, p.24.

9. *Gh. Bleier*, op. cit., p. 114.

10. *J. Geml* op.cit., p.24.

11. *Gh. Bleier*, op. cit., p.116.

12. *J. Geml*, op. cit., p.24.

L INFLUENCE DES TENDANCES ECLECTIQUES DANS LE DEVELOPPEMENT D UN ESPACE URBAIN - LE CENTRE HISTORIQUE DE TIMIȘOARA

(Resume)

Liliana Roșiu

Le developpement economico-social de la seconde moitie du XIX-eme siecle se reflète dans l'architecture du centre hitorique de Timisoara dans les constructions eclectiques.

Les batiments administratifs et bancaires sont le debut de ces tendances qui s'etendent rapidement a la maison de rapport et aux rues entieres.

Si l'eclectisme de la ville prefere au commencement le langage formel de la Renaissance italienne, vers le fin du siecle il le remplace par le neobaroque et au declin du courant, par la multitude de domaines d'inspiration.

Dans le centre historiques de la ville l'epoque eclectique agit par l'augmentation de l'auteur des batiments, par une volumetrie a tendances monumentales et une diversite de formes et d'ornements.

En modifiant le caractere specifique de l'espace urbain, ces constructions contribuent a la definition de sa personalite, et bien que negligees ou controversees, elles representent une etape de l'evolution arhitecturale du centre historique de la ville, aux possibilites diverses d'utilisations.